

BİBLİYOGRAFYA

Türkiye'de Ziraî makinalaşma (ziraatta makina kullanmanın doğurduğu teknik, ekonomik ve sosyal meseleler üzerinde bir araştırma). Anakra Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayınlarından: No. 39-21. Ankara, 1954. Fıatı 4 Lira. Sf. 194.

Son beş-on yıl içinde Türkiye ziraatı makinalaşma yolunda büyük ilerlemeler elde etmek imkânlarından istifade etmiş bulunuyordu. Öteden beri ziraat usul ve vasıtalarının iptidailiğinden veya kifayetsizliğinden şikâyet edilen ve iktisadî bir kalkınma için ziraî sahada makinalaşma lüzumu ileri sürülen geri bir ziraat memleketi için, bu sahada elde edilen terakkilerin ekonomik, sosyal ve teknik neticelerinin tesbit ve tetkiki işi, içtimaî ve siyasî ehemmiyeti büyük bir memleket meselesi olduğu kadar, iktisad ve sosyoloji ilimleri için de çok kıymetli bir tetkik mevzuu teşkil etmektedir.

İşte, Türkiye'de ziraatın makinalaşması yolunda yapılan ve memleketin iktisadî ve içtimaî bünyesinde derin istihaleler doğurmağa namzet gözüken teşebbüslerin teşkil ettiği bu çok enteresan tecrübenin, vakit geçirilmeden, zamanında ilmî metotlarla tetkiki şerefini Ankara Üniversitesinin Siyasal Bilgiler Fakültesi kazanmış bulunmaktadır. Kolayca tahmin edilebileceği gibi, sahası bütün Türkiye iktisadiyatı olan bu vüsatte bir tecrübenin ilmî tetkik konusu olarak ele alınabilmesi için, meseleyi bütün şumulü ile kavrayan bir tetkik plânına, geniş bir teşkilât ve mühim malî kaynaklara ihtiyaç vardır. Adı geçen fakülte, bu vüs'atte bir işi başarabilmek için muhtelif devlet teşkilâtı ile, Amerika Birleşik Devletlerinin yabancı memleketlerdeki yardım faaliyetlerini idare eden (o zamanki ismiyle) «Karşılıklı Güvenlik Teşkilâtı (M.S.A.)» nin Ankara merkezinin temin ettiği malî ve ilmi yardımlardan faydalanmıştır. Hattâ teşebbüsün bu sonuncu merkezden gelmiş bulunması (Sf. I) de ayrıca kayda şayandır.

Fakültede kurulmuş olan ilmî heyetin hazırladığı tafsilâtlı anket programlarına göre, memleketin en fazla makinalaşmış altı bölgesi içinde, makinalaşma yolunda en fazla ilerlemiş 24 il ve bu il'ler içinden de 73 ilçe seçilmiş ve ilçelerden her birinden 2 - 20 kadar nümune köy ayrılarak ve her köyden 3-9 aile seçilerek cem'an 448 köyde makina ile ziraat yapan 3.015 aileden alınan malûmata göre «Aile

soru kâğıtları» ve ayrıca her köyün muhtarları tarafından doldurtulacak olan «Muhtarlık Soru Kâğıtları» hazırlanmıştır. Bunlardan başka her iki anket ile elde edilen neticeleri kontrol etmek ve aynı zamanda bu anketlerin temas etmedikleri meseleleri de incelemek maksadiyle tipik 26 ziraat işletmesi seçilerek hususî bir şekilde incelenmiştir. Neticeler, kitapta muhtelif meselelere ait 125 tablo halinde toplanmıştır.

Bu tablolardan her biri, ayrıca tefsir ve tahlile değer kıymetde zengin dokümanlardır. Burada onların ihtiva ettiği malûmatın kıymeti üzerinde tafsilâtlı bir şekilde durmak imkânı yoktur. Bu sebeble anketlerin ihtiva ettiği bazı mühim meseleleri kısaca sıralamak münasip olacaktır :

«Makinanın ziraat tekniği üzerindeki tesirleri» ne müteallik soruların cevaplarına dayanılarak taznim edilmiş olan tablolar (Sf. 12 - 30) da, makinalı ziraatte, makinasız ziraate nazaran, ekim zamanının uzaması ve daha müsait zamanlara intikali dolayısıyla toprağın tav bakımından en münasib zamanlarında ekimi bitirmenin temin ettiği büyük avantajlar tesbit edilmiştir.

«Makinalaşma ve ziraî istihsal şubelerindeki değişmeler» (Sf. 31 - 49) faslında, bilhassa terk edilen veya ilâve edilen mahsuller; çeki hayvanlarının sayılarında, mer'a ve otlak arazisindeki değişmeler tesbit edilmiştir : Örneğe dahil köylerin % 27 sine yeni mahsullerin girdiği ve % 29 unda ise bazı mahsuller ziraatinin terk edildiği anlaşılmıştır. Köylere yeniden giren mahsuller arasında pamuk, çeltik, yonca, keten, ayçiçeği... gibi mahsullere rastlanmaktadır. Terk edilen mahsuller arasında ise; çavdar, darı, arpa, yulaf, tütün ve haşhaş gibi sınaî bitkiler bulunmaktadır.

1948 - 1950 yılları arasında anket mevzuu olan köylerde cem'an 1.621.640 dönüm bir artış kaydedilmektedir. Bu artış 448 köyden 223 ünde bilhassa meralardan, 208 inde boş bırakılmış tarlalardan, 42 sinde ormandan, 68 inde çalılıklardan ve 5 inde bataklıklardan arazi tedariki suretiyle temin edilmiştir. Tarla ziraatının makinalaşması, mer'aların ziraate açılması suretiyle bir çok yerlerde köy hayvancılığının otlama sahasını daraltmış ve yolları kesmiş olması dolayısıyla göçebe hayvancılığı güç veya gayrı mümkün bir hâle getirilmiştir.

Dördüncü fasılda (Sf. 50-65) «Makinanın teknik meseleleri» tetkik edilmiş; şoförlerin yetişme durumu, ücret ve kontrat meseleleri, makinist bulmaktaki güçlük vasıtalarının bakım ve muhafazası, yedek parça, arıza sıklığı, tamir ve muhafaza masrafları gibi mühim meseleler araştırma mevzuu yapılmıştır.

«Makinalaşma ile ilgili ekonomik meseleler» (Sf. 66-124), ankette mühim bir yer işgal etmiştir. Bu arada, örneğe dahil köylerde işlenen arazinin yüz ölçüsünde traktör yüzünden bir genişleme vukubulduğu ve bu suretle kazanılan toprakların 1.621.640 dönüme baliğ olduğu hesap edilmiştir (Tablo 54).

Makinalaşma devresinde başlıca mahsullerin dönüm başına verimlerinin ehemmiyetli nisbetlerde arttığı tesbit edilmiş, **fakat ankete makinalaşmamış çiftçiler dahil olmadığı için**, bu artışın ne nisbette makinalaşma neticesinde meydana geldiği lâyıkiyle tesbit edilememiştir. Ziraî makinalar sayesinde, işlerin zamanında yapılabilmesinin ve toprak hazırlama, ekim, hasad... gibi ziraî ameliyelerin, basit âlet ve vasıtalara nazaran, daha iyi bir şekilde yapılmasından mütevellid verim farkları da ayrıca hesaplanmıştır.

İşletmelerdeki büyüme temayülü ve işletmeleri büyütmek için satın alınan arazinin eski kullanma ve tasarruf tarzı, ve başkalarının arazisinde ücret mukabilinde işleme... gibi meseleler de ankette yer alan ve büyük bir alâka mevzuu olan konulardır :

Türkiye ortalaması olarak makinalaşmış ziraat işletmeleri 1948 yılında 847 dönüm iken, 1952 yılında 1.113 dönüme çıkmıştır. Bu vaziyete göre takriben üçte bir nisbetinde bir büyüme müşahede edilmiştir. Makina ile çalışan çiftçilerin toprak satın alarak kendi mülkleri halinde tasarruf ettikleri toprakları genişlettikleri de müşahede edilmiş olmakla beraber, işletmelerini daha ziyade kiracılık ve ortakçılık şeklinde temin ettikleri arazi ile büyüttükleri anlaşılmaktadır. Mülk olarak satın alınan arazinin eski durumuna gelince; bu gibi toprakların % 64 ünün daha evvel tamamıyla işlenmekte olan, % 13 ünün kısmen işlenmekte olan ve % 23 ünün ise hiç işletilmemekte olan arazi teşkil ettiği görülmektedir. Makinalaşan işletmelerde temerküz neticesinde mülk olarak satın alınan ve daha önce tamamen ve kısmen işletilmekte olan arazinin ise, % 64 ünün esasen sahipleri tarafından, % 24 ünün kiracı ve % 12 sinin ortakçı veya «maraba» tarafından işletilmekte olduğu görülmüştür.

«Makinalaşmanın yarattığı sosyal ve hukukî meseleler» faslı (Sf. 125-138), traktörlerle yapılan ziraatin taammümü üzerine kendi vasıtalarıyla işliyecek toprak bulmıyan makinasız ortakçı ve yarıcılarının durumu ile arazi ihtilâfları... gibi meseleleri ihtiva etmektedir: Anketin neticelerine göre, son zamanlarda makina ile çiftçilik yapanların içinden ancak % 4 ü bu işe sonradan girmişlerdir. Yalnız bu nisbet Doğu bölgesinde % 15,5 a yükselmektedir. Bu hal, makinalaşma devresinden evvel arazisini kiralamakla geçinen bazı kimselerin

makinalaşma devresinde fiilen ziraat yapan kimseler haline gelme temayülünde oldukları görülmektedir. Diğer taraftan, bu suretle ziraatla iştigale sonradan başlamış olan 77 çiftçi içinden 21 i esnaf, 18 i tüccar ve 7 si memurlar arasından çıkmış bulunmaktadır. Aynı şekilde Makinalaşmadan evvel çiftçilik yapmayan bu çiftçilerin % 61 i kasaba ve şehirlerde oturmakta idi. Yalnız Doğu Anadolu bölgesinde dir ki, makinalaşmadan sonra çiftçiliğe başlayanların % 83,3 ü, esasen köyde oturdukları halde çiftçilik yapmamakta idiler.

Makina ile ziraatin ortakçı ve yarıcılarının elinden topraklarını alması hâdisesi de ankette oldukça teferruatlı bir şekilde tetkik edilmiştir. Nitekim, muhtarlık soru kâğıtlarında (16. soru) «Traktör yüzünden işsiz kalan ortakçı (yarıcı ve maraba dahil) var mıdır, var ise kaç kişidir?» şeklinde bir soru vardır. Bu sorunun cevaplarıyla tanzim edilmiş olan 116 numaralı tabloya nazaran, anketin yapıldığı 448 köyde traktör yüzünden işsiz kalan ortakçı ve yarıcılarının sayısı 17.263 tür. Gerçi, bahs mevzuu cetvelde bu rakam, 448 köyün umumî nüfusunu teşkil eden 419.939 ' a nisbet edilmiş ve traktör yüzünden işsiz kalanların umum nüfusa nisbeti, % 4,1 olarak gösterilmiş ise de, kanaatimizce işsiz kalan ortakçıların adedini umum nüfusa değil, belki de bu köylerdeki faal erkek nüfusa nisbet etmek daha doğru olurdu. Aynı şekilde topraksız kalan her ortakçının beş kişilik bir aileyi temsil edebileceği de kabul edildiği takdirde, bu nisbetin umum nüfusun % 20 sine çıkması lâzım gelir ki, bu nisbet oldukça düşündürücü sayılabilir. Diğer taraftan ankete tâbi ailelerin elindeki traktör sayısı 1951-52 yılında memleketteki umumî traktör sayısının ancak % 20,72 si olduğuna göre, bütün Türkiye'de traktör yüzünden işsiz kalan ortakçıların adedinin $17.263 \times 5 = 86.315$ olması lâzımgelir. Bu işsizlerden herbirinin beş nüfuslu bir aileyi temsil edebileceği düşünülürse, memleketimizde son beş-altı sene gibi oldukça kısa zir zaman süresi içinde ithal edilmiş olan 20.000 traktör ile üç bin kadar hasat ve harman makinaları yüzünden topraksız kalan çiftçilerin temsil ettiği nüfus sayısının da $86.315 \times 5 = 441.575$ olması lâzımgelir.

Bundan başka, ankete tâbi 448 köyde traktör yüzünden topraksız kalan 17.363 ortakçı ve kiracının ancak 3272 si şehre inebilmiştir. Köyde kaldığı anlaşılan 133991 inin geçinme şartları hakkında, ne yazık ki, ankette malûmat yoktur.

Muhtarlık anketinin verdiği neticelere göre, makineleşme ve onun neticeleri olarak işletmelerdeki temerküz, çeşitli arazi ihtilâflarına yol açmış ve ankete dahil köylerin % 44 ünde traktör girmesi yüzünden arazi ihtilâfları sayısı bir hayli artmış ve son yıl içinde 6304 arazi

ihtilâfı zuhur etmiştir ki, köy başına vasatı olarak 28.4 ihtilâf düşmektedir. Bu ihtilâfların yarısından fazlasını aynı köy halkı arasında, % 8.9 unun umum köylülerle komşu köy halkı arasında %11,4 ünün köylülerle aynı köyde arazisi bulunan şehirliler arasında olduğu tesbit edilmiş bulunmaktadır. Ankette bahis mevzuu köylerde yekûnu bu suretle hesaplanan arazi ihtilâflarının diğer sebeplerini ve makina kullanmayanların maruz kaldıkları ihtilâfların bu yekûndaki nisbetini belirtecek sualler yoktur. Fakat aile anketinin neticelerine göre, örneğe dahil ailelerden % 14 ünün makina aldıktan sonra bir arazi ihtilâfına maruz kaldığı bildirilmiştir. Aynı nisbet güney doğuda % 26, orta Anadolu'da % 23 tür.

Büyük ziraî anketin neticelerini tahlil ve tesbit eden bahis mevzuu kitabın enteresan fasıllarından diğer biri de, bu tahlillerden çıkarılması mümkün gözüken bir netice mahiyetinde olmak üzere, belibaşlı dört ziraat mahsulünün artışında makinanın hissesi ve anket neticelerinin Türkiye'ye teşmili, ismini taşıyan ek kısımdır (Sahife 141-162). Anketi tertip edenler, Türkiyede son yıllarda ziraat mahsullerinin artmasında âmil olmuş bulunan çeşitli sebepleri ve bu arada havaların ziraî istihsal için elverişli gitmesi; bazı ziraat mahsulleri için devletin takip ettiği destekleme politikası ve nakliyat sistemindeki gelişmelerle, satış ve sürüm şartlarının islahı; ziraî kredinin artması; gübre ve islah edilmiş tohum istimali... şartlarını hesaba katmakta ve bunların yanında ziraî makinalaşmanın tesirini ayırmak ve hesaplamanın güç olduğunu kabul etmekle beraber, ziraî istihsaldeki artışta makinanın hissesini ayırmak hususunda bir deneme mahiyetinde olmak üzere bazı hesaplar yapmaktan da kendilerini alamamışlardır. Bu hususta takip edilen yol şu olmuştur :

Ankete dahil ailelerdeki traktörlerle ekış sahasında, istihsal hacminde ve dönüm başına verim nisbetinde elde edilen ve her biri yerinde ayrı tablolar halinde tesbit edilmiş olan terakkileri, memlekette mevcut umum traktör adediyle mütenasip bir şekilde çoğaltmak. Filhakika, ankete dahil traktörlerin adedi 3836 olduğu halde, aynı sene içinde bütün Türkiye'de 1951-52 ekilişlerini yapan traktörlerin adedi 18.505 idi. Bu suretle ankete tâbi traktörler bu umumî yekûnun ancak % 20,72 sini temsil etmektedir. Traktörün sağladığı şekilleriyle, ekiliş sahasının genişlemesi yanında, çift hayvanlarından devr almak suretiyle istihsali bir dereceye kadar arttırılmış olan araziye de hesaba katarak ve dönüm başına elde edilen mahsul fazlalıklarını da gözönünde tutarak buğday, arpa, pamuk, pancar mahsulleri için ayrı tablolar tanzim edilmiştir. Bu cetveller ve umumiyetle makinalaşma-

nın verdiği fazla istihsal hakkında bir fikir verebilmek için buğday istihsalı hakkındaki tablonun bir kısmını aşağıya çıkarabiliriz :

Yıllar	Umumî istihsal ton olarak	Traktörün tevlit ettiği istihsal artışı (ton)	Traktörün tevlit ettiği istihsal artışının umumî istihsale nisbeti
1497 — 48	4.867.093	—	—
1948 — 49	2.516.600	30.240	1,20
1949 — 50	3.871.926	105.652	2,72
1950 — 51	5.600.000	256.994	4,58
1951 — 52	6.500.000	368.916	5,67

Türkiye’de ziraî makinalaşmanın doğurduğu teknik, ekonomik ve sosyal bu kadar mühim ve çeşitli meseleleri tetkik mevzuu yapan bu büyük ziraî anketi tertip edenleri ve ilim ve memleket için büyük bir alâka arz eden böyle bir mevzuun işlenmesinde emeği geçenleri candan tebrik eder ve bu denemeden edinilen tecrübelerle aynı ankete daha mükemmel bir şekilde gelecek yıllarda da devam edilmesini temenni ederiz.

Ömer Lûtfi Barkan

*
**

Les Sciences Sociales dans l'enseignement superieur : Sciences Economiques. Publication Unesco, Paris 1954, P. 156.

Unesco, muhtelif memleketlerin yüksek tahsil müesseselerinde iktisadî ilimler tedrisatının işgal ettiği mevki, ders programları, tedris ve imtihan usulleri, iktisadî ilimleri ihtisas konusu olarak seçmiş olan mezunların hayatta yapabilecekleri işler, hocaların yetişme, seçilme ve çalışma tarzları... ilh. hakkında tertiplemiş olduğu bir anketin neticelerini yayınladı. Bu suretle, belli başlı dünya memleketlerinde, umumî şekilde, sosyal ilimler tedrisatına ait olarak yapılmakta olan daha büyük bir anketin iktisadî ilimlere tahsis edilmiş olan beşinci cildi neşredilmiş oluyor.

Bahis mevzuu anket, mümkün mertebe türlü milletlerdeki durumu tespit ve temsil maksadiyle seçilmiş olan şu tipik sekiz memlekette yapılmıştır : Birleşik Amerika, Fransa, Hindistan, Meksika, İngiltere, İsveç, Mısır ve Yugoslavya.

Mütehassısları bu memleketlerden herbiri hakkında az çok yeknesak bir plâna göre tertiplenmiş olan raporlar tanzim etmişlerdir. Bütün bu raporlar, tetkik ettiğimiz esere kısaltılmış bir şekilde ayrı ayrı dere edildiği gibi; bu raporların tetkikinden çıkarılabilecek neticeler de, 1951 yılında yine Unesco'nun yardımıyla Talloires (Haute-Savoie) da tertiplenmiş olan Milletlerarası İktisatçılar Birliğinin toplantısında bu mevzu etrafında yapılmış olan münakaşaların neticelerini aksettiren mülâhazalarla birlikte, müstakil umumî bir rapor halinde ilâve edilmiştir.

Raporların tetkikinden çıkan neticelere göre; muhtelif memleketlerde **iktisadî ilimler tahsilini üniversite zihniyeti ve kadroları içinde müstakil bir ilim zümresi olarak ayrı fakülteler halinde serbestçe teşkilâtlandırma ihtiyacı**, gün geçtikçe daha fazla his ve kabul edilmektedir. Filhakika, Almanya, Belçika, Mısır, A.B. Devletleri, Meksika, İngiltere, İsveç, Türkiye ve Yugoslavya'da bu prensip kabul ve tatbik edilmekte bulunmuştur.

Bu sahadaki inkişafların hususiyetlerinin tetkikine gelince : Kıt'a Avrupası memleketlerinde bidayette hukuk tahsilinin tâli derecede ehemmiyet atfedilen bir kısmı halinde tedris edilmekte olan iktisadî ilimler, bugün tam bir otonomiye kavuşmak yolunda büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Bununla beraber, bu memleketlerde iktisatçıların formasyonunda ehemmiyetli bir nispette hukuk tahsiline ait unsurlar halinde mevcut olmakta devam etmektedir. İngilizce konuşan memleketler ise, kıt'a Avrupa memleketlerinde olduğu gibi **hukukla iktisadî hiçbir zaman zarurî olarak birbirine bağlı iki ilimi şubesi telâkki etmemişlerdir**. Filhakika bu memleketlerde nazarî iktisat ilmi, umumiyetle psikoloji ve ahlâk felsefesine bağlı telâkki edilmekte idi. Bu tâbiyetten yavaş yavaş ve ancak son zamanlarda tamamiyle kurtulmak mümkün olmuştur. Bu sebeple bugün hâlâ bâzı Anglo-Sakson üniversitelerinde iktisatla birlikte felsefeyi seçerek me'zuniyet sertifikaları hazırlamak mümkündür. Halbuki Fransada' iktisat doktorası yapabilmek için hukuk mezunu olamk lâzımdır, fen ve edebiyat fakültelerinin mezunları bu haktan henüz istifade edememektedirler.

Bütün dünya memleketlerinde **iktisadî ilimler tedrisatını ayrı fakülteler halinde müstakil bir teşkilâta tâbi tutmayı**, hakikî iktisatçıların yetişmesi ve iktisadî araştırmaların tam olarak inkişafı için şart telâkki eden bu umumî telâkki içinde Fransa'nın vaziyeti hakikaten bir istisna teşkil etmektedir. Paris Hukuk Fakültesinden Prof. E. Jams'ın hazırladığı rapora göre, Fransa'da iktisat tedrisatı henüz hukuk fakülteleri kadrosu içinde ve tâli derecede ehemmiyetli bir branş

olarak yapılmaktadır. Filhakika, üç sınıflı hukuk fakültelerinin ilk iki sınıfında okunmakta olan iktisat dersleri, diğer hukuk dersleri arasında saat itibariyle ancak beşte bir nisbetinde bir yer işgal etmektedir. Bu suretle evvelâ tamamıyla bir hukukçu olarak yetişen öğrenciler, ancak hukuk fakültesi mezunu olduktan sonra iktisadî ilimlerde ihtisas yapmağa ve doktora hazırlamağa başlayabilirler. Gerçi bu memlekette iktisat tedrisatı yapan diğer yüksek ilimler müesseseleri de var ise de, bunlar arasında tam koordinasyon mevcut değildir. Bu müesseselerden her biri kendi zaviyesinden ve zarurî olarak eksik ve sistemsiz bir şekilde iktisadî ilimlerle şu veya bu şekilde meşgul olmaktadır. Bu düşüncelerle, Fransa'da hukuk fakültelerinde tahsili dört seneye çıkararak, üçüncü ve dördüncü sınıflarda politik ve iktisadî ilimleri ayrı bir ihtisas şubesi olarak seçmeği imkân dahiline sokacak bir reform projesinden bahsedilmektedir.

A. B. Devletlerindeki iktisadî ilimler tedrisatının hususiyetlerinden birisi ise, orada bu ilimlerin, sadece bir ihtisas mevzuu olmaktan ziyade, **vatanşahlık terbiyesinin ve umumî kültürün bir unsuru olarak**, çeşitli yüksek tahsil müesseselerinde diğer ilimlerle birlikte daima seçilip bir arada tâkip edilebilmeleridir. Bugün bütün dünya memleketlerinde ortaya çıkan politik, sosyal... meselelerin çoğunun esas itibariyle ekonomik mevzularla ilgili olduğu düşünülürse, yüksek tahsil gençliğinin ekonomik hâdiselerin mahiyeti ve kanunları hakkında esash bir fikir edinmiş olmalarında türlü faydalar olacağı aşîkârdır.

Muhtelif dünya memleketlerinde iktisadî ilimler tedrisatının selâmeti ve lâyikiyle inkişafı için faydalı görülerek alınması tavsiye edilen tedbirler arasında kayda şâyân ve yeknazarda biraz garip gözüken bir cihet te, bu ilimlerin umumiyetle yüksek ticaret okullarında veya ticaret fakültelerinde, bu mekteplerin programlarını tanzime hâkim olan ruh ve endişe ile, **teknik ve tatbiki hususlara daha fazla ehemmiyet veren bir sistem içinde ve ticaret dersleri arasında lâyikiyle inkişaf etmelerine imkân bulunmadığının** da tesbit edilmiş olmasıdır.

Filhakika, Fransa gibi bâzi kıt'a Avrupası memleketlerinde, mezunların devlet hizmetlerinde daha çok ve kolaylıkla iş bulması, üniversitelerin tarihî inkişafı ve milletçe benimsenmiş türlü itiyadların tesiriyle iktisatçıların her şeyden evvel bir hukukçu olarak yetiştirilmesi lüzumunun ortaya koyduğu kayıtlar, bu ilimlerin lâyikiyle inkişafına ve hakikî iktisatçıların yetişmesine nasıl mâni telâkki ediliyorsa, riyaziyeye fazla boğulmuş bir iktisat tedrisatı da tehlikeli gö-

rûlmektedir. Aynı şekilde fazla teknik ve pratik endişelerle, iktisatçıyı aynı zamanda muhasebeci, işletmeci, vergi veya ticaret hukukunda eksper... ilh. olarak yetiştirmek kaygusu da hakikî iktisatçının yetişmesine müsait telâkki edilmemektedir.

Bu hususta umumî temayül, bu gibi ticaretle ilgili teknik dersler yerine, **iktisatçının zihnî yapısını daha bereketli bir şekilde yoğuracak olan diğer sosyal ve politik ilimleri daha geniş ölçüde okutmak** ve bu arada nazarî iktisadî daha etraflı bir şekilde derinleştirmektir. Filhakika, hakikî iktisatçıları yetiştirmek için yapılacak tedrisattan maksat, çok şey öğretmek ve öğrencinin çıkacağı sahada bilahara kolaylıkla iktisap edebileceği teknik bilgi ve hüneleri elde etmek olmamalıdır. İş hayatının muhtaç olduğu pratisyen ve teknik elemanlar yanında **iktisadî hâdiseleri iyi tahlil edebilecek şekilde düşünme melekeli geliştirilmiş hakikî mânasiyle seçkin vasıflı ve geniş düşünceli iktisatçılara** gün geçtikçe daha fazla ihtiyaç hissedilmiş olacaktır. Bu mülâhaza ile İsveç ve İngiltere üniversitelerinde son zamanlarda iktisat tedrisatında yapılmış olan büyük reformlar, hakikî iktisatçıların formasyonunda (iktisadî ilemlerin pek yakından bağlı bulunduğu) sosyal ilimlerin yerini hakkıyla vermek gayesini gütmüşlerdir.

Filhakika birçok İngiliz üniversitelerinin ticaret ihtisası yapılan seksiyonlarında ötedenberi nazarî iktisat derslerine büyük bir ehemmiyet verildiği halde, bu şubelerde yabancı dil, muhasebe, işletmecilik... ilh. gibi teknik ve pratik dersler yerine daha geniş ve daha fazla **sosyal ilimlerle kombine bir nazarî iktisat** tahsili vermenin daha münasip olup olmayacağı düşünülmekte; ve bâzan Londra üniversitesinde yapıldığı gibi, ihtisaslaşmış bir ticaret diplomasına hazırlayan hususî kurlar ve diploma kaldırılmış bulunmaktadır. Nitekim **Oxford** ve **Cambridge** üniversitelerinde de ticaret ihtisası veren bir ders gurubu ve diploması yoktur. Bu üniversitelerde kendilerini iş hayatına hazırlamak isteyen gençler, mütad iktisat kurlarını tâkip etmekle iktifa ederler. **London School of Economics** talebeleri de iktisat tahsili yaparken bu tahsilin ikinci senesi sonunda iktisat dersleriyle birlikte seçtikleri diğer sosyal ilimlerin imtihanlarını da vermektedirler. Ancak üçüncü tahsil yılından itibaren ki, ticaret ve endüstri veya muhasebe ihtisaslarını yapabilmektedirler.

Gittikçe gelişen şartlar içinde milletlerin gün geçtikçe daha fazla ihtiyaç hissedecekleri vasıfda hakikî iktisatçıları yetiştirmek hususunda gösterilmekte olan dikkat ve itina iktisadî ilimlerin tedris metodlarında da (memleketimiz için büyük bir yenilik teşkil edecek olan) bazı değişiklikleri istilzam ettirmektedir :

Çeşitli malûmat ve hünelerden ziyade, **iktisadî hâdiseler üzerinde düşünme metot ve itiyatlarına** sahip iktisatçıları yetiştirmek için, kalabalık sınıflardaki **majistral** kurlar, ders notları... kâfi gelmiyecektir. Müstakbel iktisatçıları okumağa, düşünmeğe ve düşündüklerini ifade etmeğe alıştırarak olan seminerlere, üç-beş kişilik guruplar halinde çalışmalara, münakaşalı toplantılara ve yazılı vazifelerin tas-hih ve münakaşalarına... ihtiyaç vardır. Ancak bu suretle, bol vakti ve enerjisi bulunan öğretim üyeleri ile sıkı bir münasebet ve işbir-liği tesisi suretiyle) yapılacak aktif çalışmalar sonunda öğrenci düşünmesini, kaynaklara muracaat etmesini ve fikir sahibi olmasını öğ-renebilecektir.

Elde edilen malûmatın hakikaten zihin yapıcı ve yaratıcı olması için fikirlerin bizzat müelliflerin kendi kitaplarından ve kendi lisan-larından toplanmış olması da lâzımgelmektedir. Bu bakımdan iktisat ilminin klasikleri diyebileceğimiz eserlerin tercemeleriyle, fakülte ve seminer kütüphanelerinin çeşitli manüellerle zenginleşmesi, öğrenciler arasında yabancı dil bilgisinin taammüm etmiş olması da lâzım-gelir.

Bütün bu hususlar, hakikî iktisatçıları yetiştirmek uğrunda, yalnız memleketimize mahsus güçlükler değildir. Anketten öğrendiğimize göre Mısır'daki üç üniversiteye bağlı üç ayrı ticaret fakültesi ile; Yugoslavya'da Belgrat, Zagreb, Ljubljana ve Üsküp üniversitelerine bağlı dört iktisat fakültesindeki tedrisatın durumu da, bu bakımlardan tatminkâr olmaktan çok uzaktır.

Görülüyor ki, iyi bir iktisatçı yetiştirmek çok güç bir iştir. Seri halinde ve büyük bir kalabalık halinde hakikî iktisatçıları yetiştirmek imkânsız ve lüzumsuzdur. İyi teçhiz edilmiş fakültelerde seçkin ve mahdud bir zümreyi hususî bir itina ile ve birer birer ele alarak müstakbel vazifelerine hazırlamak icabetmektedir.

Sarf edilen emeklerin müsmir olması için, ayrıca, dört senelik bir lisans tahsilinden sonra iktisatçıların doktora hazırlamak ve ilmi araştırmalar yapmak fırsatını bulup olgunlaşmalarını mümkün kılmak lâzımgelir. Bunun için de kendilerine dört senelik tahsilden sonra daha uzun bir müddet burslar temini lâzımgelir. Lüzumlu araştıрма cihazları ve teşkilâta sahip araştıрма merkezlerinin kurulmuş olması da, iktisatçının verimli bir şekilde yetişmesi ve çalışması için şarttır.

Ömer Lûtfi Barikan